

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СТИЛЮ НАВЧАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ СУЧАСНИХ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

У статті проведено аналіз процесу формування стилю навчальної діяльності старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів. Зазначено, що стиль навчальної діяльності допомагає старшокласнику успішно здійснювати навчальну діяльність та підготуватися до подальшого життя. Серед педагогічних умов, що мають першочергове значення у ході формування навчального стилю, автор робить акцент на таких: виховання інтересу до процесу пізнання, здійснення диференціації, визначення універсальних способів дій та послідовність їх формування, розширення самостійності виконання своєї навчальної діяльності учнями. Проілюстровано зв'язок зазначених педагогічних умов з процесом навчання у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах.

Ключові слова: старшокласник, стиль навчальної діяльності, педагогічні умови, загальнонавчальні уміння, способи дій.

В данной статье проведен анализ процесса формирования стиля учебной деятельности старшеклассников общеобразовательных учебных заведений. Отмечено, что учебный стиль помогает старшекласснику успешно осуществлять учебную деятельность и подготовиться к дальнейшей жизни. Среди педагогических условий автор делает акцент на таких: воспитание интереса к процессу познания, осуществление дифференциации обучения, выделение универсальных способов деятельности и последовательность их формирования, увеличение роли самостоятельности учащихся.

Ключевые слова: старшеклассник, стиль учебной деятельности, педагогические условия, общеобразовательные умения, способы действий.

This article analyses the process of learning style forming of senior pupils' in secondary schools. It is noted that the learning style helps senior pupils to implement their learning successfully and to prepare to the further life. Among the pedagogical conditions the author emphasizes the following: developing of pupils' interest to the learning process, differentiating of learning process, the allocation of the universal ways of learning and sequence of their forming, increasing the role of independent learning.

Keywords: high school, learning style, pedagogical conditions, general skills, ways of learning.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Одним із найактуальніших завдань сучасної освіти є не трансляція готових знань від учителя до учнів, а вироблення у них власного стилю навчальної діяльності. Особливого значення воно набуває на останньому етапі навчання у школі тому, що старшокласник має бути підготовленим до дорослого життя, швидко реагувати на запити часу, ефективно та успішно реалізуватися за шкільними дверима. На нашу думку, саме цілеспрямоване формування стилю навчальної діяльності є осередком способів діяльності та загальнонавчальних умінь і навичок, які є базою для розвитку індивідуальних здібностей і потрібні для успішного здійснення навчальної діяльності. Тому, на особливу увагу заслуговують педагогічні умови, що мають забезпечити формування стилю навчальної діяльності, урахувавши індивідуальні особливості учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Плідно займаються розробкою актуальних педагогічних питань формування загальнонавчальних умінь та способів дій Ю. Бабанський, Л. Вороніна, І. Задорожна, С. Лазаревський,

В. Паламарчук та ін.. Серед психологів слід відмітити внесок у розробку проблеми формування універсальних способів дій Є. Кабанової-Меллер, . Лернера, Н. Менчинської, І. Якиманської та ін. Педагогічні умови формування стилю педагогічної діяльності відображено у дисертаційних дослідженнях Ж. Ковалів, О. Кузнецової, В. Теслюк та ін. Проблемі диференціації навчання присвячено праці С. Гончаренка, І. Унта, А. Фурмана та ін..

Однак, недостатня кількість публікацій щодо педагогічних умов формування стилю навчальної діяльності учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів вимагає перегляду цього питання. Тому, метою статті є визначення педагогічних умов формування стилю навчальної діяльності

школярів.

Виклад основного матеріалу. Дефініція «умови» є об'єктом вивчення соціології, яка широко використовується у багатьох галузях наук, а також у педагогіці. Серед цілої низки визначень цього поняття нам імпонує дефініція В. Андрєєва. Дослідник зазначає, що педагогічні умови - це обставини процесу навчання, які є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і застосування елементів змісту, методів, прийомів, а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичних цілей [1,с 86]. Тобто, процес формування стилю навчальної діяльності має за дидактичну мету створення умов для розкриття індивідуальності учнів та повноцінного розвитку особистості, які мають стати їхньою власною внутрішньою потребою. Тому, першою і найважливішою умовою формування навчального стилю учнів є виховання інтересу до процесу пізнання, самостійного виконання навчальної діяльності.

Відомо, що відсутність бажання та інтересу навчатися виключає досягнення будь-яких цілей поставлених перед сучасною системою освіти. Слід також зазначити, що не всі учні мають високу та стійку мотивацію навчання. Більшість учених (А. Белкін, О. Бондаренко, Є. Ільїн, В. Лозова, А. Маркова, Г. Щукіна), які досліджують мотиваційні аспекти навчальної діяльності, зауважують, що важливою рисою формування активного ставлення до свого навчання є створення ситуацій успіху та атмосфери співпраці. Кожному учню необхідно дати можливість успішно застосовувати свої інтелектуальні уміння, закріплювати повторними діями результат, бо тільки на основі особисто досягнутих позитивних наслідків можливе формування стійкого інтересу до даного способу дій [2,с.16]. Однак, у старшокласників пізнавальні мотиви підпорядковані соціальним, тому формування позитивної мотивації учіння має ґрунтуватися на педагогіці співробітництва. Засновниками цього напрямку вважають Ш. Амонашвілі, С. Лисенкову, В. Сухомлинського, В. Шаталова. Особливого значення цей напрям набуває у межах процесу формування стилю навчальної діяльності.

Стиль педагогічної діяльності вчителя відіграє важливу роль у формуванні навчального стилю учнів. На нашу думку, якщо в учителя переважає демократичний стиль спілкування з учнями, то це викликає стан задоволення й радості від виконання роботи та від спілкування з учителем. Учитель з домінуючим демократичним стилем мету навчання вбачає в уключенні учня до активної участі в спільній діяльності, заохочує його до ініціативності та самостійності. Педагогіка співробітництва визначає істинно демократичний спосіб співпраці педагога і дитини, який не урівнює їх у життєвому досвіді, знаннях, але передбачає безумовну рівність у праві на повагу, довіру, доброзичливе ставлення і взаємну вимогливість.

За словами В. Сухомлинського, радість успіху є величезним емоційним стимулом, додає впевненості у собі, своїх силах і як результат - бажання вчитися [3,с.78]. Тим самим в учнів формується орієнтація на переживання цих почуттів у майбутньому, що приведе до виникнення потреби в пізнанні і буде подальшим стимулом для самостійної діяльності.

Проте, не можна вимагати від усіх учнів однаково високого рівня засвоєння навчального матеріалу та швидкого включення у самостійну роботу. Процес формування навчального стилю має проходити за умови урахування індивідуальних можливостей та здібностей учнів і здійснення диференційованого підходу. У Концепції Середньої Загальноосвітньої школи окреслені напрями індивідуалізації та диференціації освіти, серед яких виділено диференціацію за індивідуальним стилем навчання. Л. Вороніна також вважає, що низька ефективність процесу формування загальнонавчальних умінь - це відсутність диференціації цього процесу щодо інтересів та нахилів учнів [4,с.25].

На думку Є. Клімова і В. Мерліна, учні швидше засвоюють навчальні уміння та навички, якщо вони оперують тими способами, які відповідають їхнім особистим якостям. Вони довели, що формування стилю діяльності учнів зумовлене їхніми типологічними особливостями. Формування стилю навчальної діяльності має проходити за умови врахування індивідуально-

типологічних особливостей учнів.

А. Байметов довів, що стиль навчальної діяльності є типологічно обумовленим і класифікував стиль на два типи щодо сили нервового збудження:

а) сильний тип, який характеризується: меншою схильністю до втоми, бажанням працювати не самотійно, а з друзями, відносним поєднанням підготовчої, виконавчої і контрольної фаз діяльності;

б) слабкий тип, якому притаманні: наявність чернеток, розмежування підготовчих, виконавчих і контрольних дій, зменшення обсягу пам'яті в напружених ситуаціях.

Психолог зазначає, що учні з будь-яким із зазначених стилів можуть досягти високих успіхів у навчанні. Головне завдання вчителя - навчити учнів тим прийомам, які відповідають їхньому стилю навчальної діяльності [5, с.104-135].

Нажаль, дослідження А. Байметова обмежилося лише вивченням впливу сили нервової системи на стильові прояви учнів.

Ми вважаємо, що серед типологічних (типових) особливостей найголовнішим є здатність учнів до оволодіння необхідними способами дій, тобто научуваність. За З. Калмиковою, научуваність - це сукупність інтелектуальних властивостей людини, від яких залежить продуктивність навчальної діяльності. Научуваність ґрунтується на здібностях особистості. Отже, можемо зробити висновок, що научуваність - це індивідуально-психологічна характеристика особистості щодо оволодіння необхідними способами дій. Научуваність має складну структуру, до якої входять такі компоненти: загальнення мисленнєвої діяльності та її економічність, тобто легкість, стислість шляхів формування узагальнень; самотійність мисленнєвої діяльності; гнучкість мисленнєвої діяльності; визначеність мисленнєвої діяльності, повнота саморегулювання; загальний тонус мисленнєвої діяльності, його сила та стійкість; специфіка запам'ятовування навчального матеріалу [6, с.161-162].

Кожен із елементів зазначеної структури доповнює інші, тому недостатній розвиток одного може компенсуватися вищим розвитком інших. Слід також погодитися з думкою І. Підласого, який, з огляду на складну структуру наукованості і з метою її раціональної діагностики, стверджує, що темп є визначною характеристикою наукованості, бо на темп впливають і потенційні можливості учнів і характеристики мислення. Отже, можна стверджувати, що процес формування стилю навчальної діяльності має здійснюватися за допомогою диференціації, що ґрунтується на різних рівнях наукованості з метою найвищого розвитку типологічних інтелектуальних рис особистості учня, від яких залежить продуктивність навчання.

Розглядаючи структуру навчального стилю, було виділено такі його складові: прийоми розумової діяльності, загальнонавчальні уміння та способи здійснення учнями їхньої навчальної діяльності. Отже, виникає потреба визначити універсальні способи дій, якими мають оволодіти школярі в ході навчання в школі. І. Лернер зауважує, що випускник школи, коли він не засвоїв усі предметні знання у повному обсязі, але, якщо він оволодів базовими загальнонавчальними уміннями та способами дій, у своїй подальшій навчальній або трудовій діяльності зможе формулювати закони, визначати поняття, оперувати методологічними знаннями та давати оцінку своїм діям [7, с. 40]. Інші знання, як зауважує автор, будуть різнитися своїм предметним складом відповідно до сфери науки: терміни, конкретні факти, теорії, специфічні методи та правила виконання дій, конкретні закони [7,с.41]. Оволодіння універсальними способами виконання навчальної діяльності та їх удосконалення сприяють полегшеному засвоєнню таких конкретних фактів, термінів тощо.

Однак, виникає необхідність визначення послідовності формування загальнонавчальних умінь та способів дій у складі стилю навчальної діяльності. Виявлення взаємозв'язку між уміннями можливе на основі їх операційного складу. Поопераційне системне формування загальнонавчальних умінь уключає діалектичну єдність послідовної

відпрацьованості окремих умінь і навичок з постійним уведенням їх у загальну систему вмінь, їх систематизацію та перехід до більш широкої та складної системи задач - перетворення на спосіб діяльності. Український педагог Л. Вороніна вважає, що до загальнонавчальних належать розумові, організаційні та інформаційні уміння. Вона наголошує на такій послідовності формування умінь :

Уміння розумової діяльності п^Уміння організації навчальної діяльності Уміння роботи з різними джерелами інформації [4, с.24]. У межах кожної групи існує певна ієрархічність. Найважливішими способами дій є аналіз і синтез. Оволодівши такими способами, учні можуть здійснювати порівняння, яке є засобом подальшого узагальнення та систематизації. Найскладнішим способом виконання навчальної діяльності є вміння визначати поняття, яке є завершальним у цій ієрархічній системі.

Уміння організувати свою навчальну діяльність потребує спрямування зусиль учнівської молоді та вчителя на розвиток самостійності школярів. Розширення самостійності учнів є також важливою умовою формування стилю навчальної діяльності учнів. Як доводять педагоги В. Буряк і В. Кожевников, самостійна робота є формою прояву способу виконання учнями навчальних завдань. Уважається, що для того щоб вони успішно здійснювали самостійну навчальну діяльність, у них мають бути сформовані прийоми моделювання навчальної діяльності; усвідомлення раціональних прийомів роботи з навчальним матеріалом; розвиток уваги та пам'яті; оволодіння прийомами поглибленого та динамічного читання; складання планів своїх дій; конспектування; постановка та вирішення навчально-практичних завдань. До умінь і навичок організації праці учнів належать також уміння приготуватися до сприймання матеріалу, працювати у потрібному темпі, застосовувати правила навчальної роботи [2,с.12-21]. Є. Кабанова-Меллер зупиняється на проблемі організації навчальної роботи. Вона у своїх працях описує прийоми навчальної діяльності учнів і наголошує, що важливим прийомом організації навчання є прийом планування. Так, у ході виконання

домашнього завдання учні мають виконати такі дії: порівняння домашніх завдань щодо складності їх виконання, обсягу, цікавості тощо; встановлення послідовності виконання вправ; визначення часу, що відводиться на виконання завдань та на відпочинок [8].

Актуальним, на думку педагогів В. Гриньової і В. Дармограй, є також проблема розподілу часу, що відводиться на самостійну роботу. Уміння правильно спланувати свій час - передумова успішного навчання [9, с.20-21]. Так, сформованість загальних прийомів організації розумової праці й конкретних навчальних прийомів може слугувати основою самостійної роботи учнів у ході вивчення всіх навчальних дисциплін (І. Зимня, Ю. Опарін та ін.). Як справедливо зазначають М. Акімова і

В. Козлова, учні зі слабким типом нервової системи, швидкою втомою і нестійкою динамікою розвитку навчальної діяльності можуть компенсувати недостатній рівень сформованості інтелектуальних умінь раціональною організацією свого навчання, чітким розподілом часу та слідуванням запланованому режиму дня [10, с. 130-137].

Уміння працювати з різними джерелами інформації передбачає оволодіння старшокласниками усіма видами читання, вдосконалення техніки вилучення інформації з тексту, введення нової інформації в ту, яку учень уже має. Учні мають звертатися також до ТЗН, використовуючи їх зміст у навчальному процесі. Старшокласники вчаться працювати з критичною літературою, складати план, тези, конспект, знаходити критичну літературу в каталогах, картотеці тощо.

Висновки. Проаналізувавши процес формування стилю навчальної діяльності старшокласників, ми можемо дійти висновку, що він має здійснюватися за таких умов: виховання інтересу до процесу пізнання, що передбачає створення ситуацій успіху та атмосфери співпраці; здійснення диференціації, що ґрунтується на різних рівнях науковості учнів; визначення універсальних способів дій, що входять до структури стилю навчальної діяльності; ієрархічної послідовності формування

загальнонавчальних умінь та способів дій; розширення самостійності виконання своєї навчальної діяльності.

На нашу думку, перспективною може бути експериментальна перевірка зазначених умов у ході навчання у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах.

Література:

1. В. И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности / В. И. Андреев. - М. : Высшая школа, 1981. - 240 с.
2. Лазаревський С.В. Методика формування у школярів загальнонавчальних умінь / С.В. Лазаревський // Педагогіка : Республіканський науково-методичний збірник. - 1986. - Випуск 26. - с.12-21.
3. Сухомлинский Я.А. Избранные сочинения в пяти томах / Я.А. Сухомлинский. - К. : «Радянська школа», 1979. - Т. 1. - 686с.
4. Вороніна Л.П. Дидактичні принципи формування загальнонавчальних умінь учнів // Педагогіка : Республіканський науково-методичний збірник. - 1990. - Випуск 29. - с.21 -26.
5. Байметов А.К. Некоторые обусловленные силой возбуждения факторы индивидуального стиля в учебной деятельности старшеклассников / А.К. Байметов // Типологические исследования в психологии личности ; под ред. В.С. Мерлина. - Пермь, 1967. - Вып.4. - Том 48. - с.104-135
6. Розвиток потенціальних можливостей учнів в умовах сучасного навчання : монографія / за ред. С.А. Гончаренка, Л.О. Кондратенко - К. : «Пед. думка.» - 2008. - 200с.
7. Лернер И.Я. Качества знаний учащихся. Какими они должны быть? / И.Я. Лернер. - М. : «Знание», 1978. - 48с.
8. Кабанова-Меллер Е.Н. Учебная деятельность и развивающее обучение / Е.Н. Кабанова-Меллер. - М. : Знание, 1981. - 96с.
9. Гриньова В. М. Як навчатися самостійно / В.М. Гриньова, В.М. Дармограй. - Харків : Новое слово, 2006. - 120с.
10. Акимова М.К. Психологические особенности индивидуальности

школьников / М.К. Акимова, В.Т. Козлова. - М. : Изд. центр «Академия»,
2002. - 160с.